

"Vocea" națiunii: politică și reprezentare în Parlamentul român; 1866-1871

Marton, Silvia

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Marton, S. (2006). "Vocea" națiunii: politică și reprezentare în Parlamentul român; 1866-1871. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 6(3), 563-575. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56224-8>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0>

„Vocea“ națiunii

Politică și reprezentare în Parlamentul român (1866-1871)*

SILVIA MARTON

Studiul secolului al XIX-lea, în general, și al primilor cinci ani ai monarhiei constituționale, în special, eliberat de constrângerile ideologice, supus unor chestionări specifice științei politice, cu tot corolarul ei de instrumente și abordări, este relevant tocmai pentru că este perioada în care se pun bazele politice și instituționale ale funcționării statului român modern. Momentele 1821, 1848, 1859, 1877, 1918 sunt, desigur, importante (și frecventate de istorici până la epuizare uneori, plasate fiind în Panteonul națiunii), însă secolul al XIX-lea românesc nu se limitează la ele. Dinamica politică, instituțională și legislativă care face legătura între aceste momente și care, până la urmă, permite *efectiv* realizările acestor ani, este și cea care duce la înțelegerea lor.

Analiza istorică românească urmează un model explicativ extrem de triumfalist care e mai mult ideologic decât analitic¹. Această cale explicativă este chiar și astăzi tributară, deși într-o măsură mai redusă, unei interpretări ideologice reductiviste (parțial moștenită de la istoriografia perioadei comuniste). Aceste lucrări își însușesc determinismul național și pun în evidență eforturile elitei în vederea obținerii și consolidării unității statale de-a lungul secolului al XIX-lea. Perspectiva statocentristă domină, în timp ce modernizarea românească este văzută ca o suită de secvențe succesive, lineare și evidente de la sine.

În abordarea propusă de cercetarea mea, Parlamentul este considerat un teren de analiză de predilecție al conflictelor politice în procesul de construcție al națiunii și un loc privilegiat de producție a statului-națiune – un loc deopotrivă simbolic și real, istoric și conjunctural. Discursul parlamentar pendulează între contingentă și evenimente, trebuie să facă față logicii constrângătoare a unei situații, fiind deopotrivă ghidat de o dimensiune doctrinală, ideatică, intervenind astfel în sistemul de justificare al reprezentanților națiunii. Discursul parlamentar constituie totodată și un bun instrument de investigație al unei epoci.

M-am oprit asupra câtorva episoade din legislaturile anilor 1866-1871. Dezbaterea bugetului statului pe anul 1867 este o ocazie pentru parlamentarii români de a defini politica ca afacere de opinie, cu conotații negative, în opoziție cu „nuditătea cifrelor” ce trebuie să ghideze, în opinia lor, buna guvernare. Aceasta nu ține de

---

* O versiune scurtă a acestui text a fost prezentată și discutată cu participanții în cadrul atelierului „Cetățenie, democrație, națiune: secolul XIX românesc”, Colegiul Noua Europă din București, din data de 26 mai 2006, organizatori Raluca Alexandrescu, Ionela Băluță, Silvia Marton.

¹ De exemplu Apostol STAN, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; N. ADĂNILOAIE, A. IORDACHE, P. OPRESCU, Al. PORȚEANU, A. STAN, *Unitatea națională a românilor în epoca modernă. 1821-1918*, Editura Academiei RSR, București, 1985; Dan BERINDEI, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Editura Militară, București, 1992.

politică, par să afirme aleșii români. În concordanță cu această schemă mentală, deputații și senatorii par convinși că politica majoritară și fragmentarea partidelor trebuie respinse cu hotărâre pentru a realiza în mod adecvat reprezentarea. Dificultatea parlamentarilor români de a defini politica se răsfrânge asupra dificultății definirii propriului lor rol, adică asupra naturii reprezentării.

Parlamentarii români consideră că resursele – bugetul și finanțele, infrastructura (în special căile ferate), cunoștințele tehnice și expertiza și, indirect, școlile și educația – construiesc, în plan intern, națiunea, o îndreaptă spre „civilizație” și produc dezvoltarea și prosperitatea. Ele consolidează totodată *statul* acestei națiuni și sunt surse de încredere în acțiunile sale și de stabilitate și credibilitate statală. Pe plan extern, aceste resurse permit depășirea decalajului față de „Europa civilizată”, adică față de Occidentul continentului, și sunt un mijloc de afirmare a suveranității.

În aceeași măsură, aleșii români sunt convinși că legislația, Constituția și instituțiile construiesc națiunea și consolidează *statul*-națiune. Însă protecționismul etnic ce a rezultat din procesul de definire al națiunii române pare să fi condus la un sistem al bunăstării etnice, națiunea fiind produsul ingineriei statale de îndată ce unirea din 1859 a fost înfăptuită. De aici și dificultățile parlamentarilor români de a formula și de a realiza reprezentarea. Toate acestea au implicat un înalt grad de pasivitate din partea membrilor națiunii, în vreme ce cetățeanul a rămas „un obiect politic neidentificat”¹.

Resursele care construiesc națiunea

În prima sesiune a Camerei după intrarea în vigoare a Constituției, deschisă în toamna anului 1866, discuțiile deputaților asupra proiectului de lege al guvernului privind fixarea bugetului statului pentru exercițiul anului 1867 au fost deosebit de lungi și de controversate, punctate de numeroase neînțelegeri, întârzieri și amânări. Dezbaterile sunt întrerupte de numeroase controverse legate de regulamentul Adunării, de prioritățile temelor de discuție (dacă ordinea de zi a fost respectată sau nu). Inamicițiile politice se prevalează de regulamentul Adunării pentru a curma sau, dimpotrivă, pentru a prelungi o anumită dezbateră. Acordul Camerei pentru buget a fost obținut abia la începutul lui martie 1867, un buget care, sporit cu circa nouă milioane, își propune economii și un echilibru financiar mai bun prin introducerea unui nou impozit asupra băuturilor spirtuoase, perceperea unor taxe de la cultivatorii de tutun și utilizarea unor sume disponibile din împrumuturile de stat Stern (contractat în 1864) și Oppenheim (contractat în iulie 1866)².

Constatarea lui M. Costache Epureanu – „la noi există un *malaise* general în privința finanțelor” – descrie în mod succint unul din fenomenele cele mai problematice ce caracterizează primii ani ai monarhiei constituționale. Epureanu explică că „în toate țările celelalte care au ajuns într-o stare normală [...] Acest proces între contribuabili și guvern [...] s-a regulat [...] Fiecare contribuabil are cunoștință că în

¹ Preiau expresia de la Daniel BARBU, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, Nemira, București, 2004 (prima ediție 1999), pp. 34, 161-166, fiind concluzia la care ajunge autorul în urma analizei atât a spiritului și literei Constituției române de la 1991, cât și a practicilor de guvernare.

² Apostol STAN, Mircea IOSA, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 118.

contra contribuțiunii sale capătă și el o răsplată proporțională prin serviciile ce primește de la stat”¹. Prin aceste afirmații, deputatul conservator explicitează contractul financiar dintre națiune (în acest context în calitatea sa de sumă a contribuabililor) și statul său, ce stă la baza funcționării serviciilor publice.

Dincolo de acest principiu ce pare să fie foarte familiar deputaților români, criza financiară a statului din acei ani le este bine cunoscută (istoricilor perioadei deopotrivă). Dacă toți dau același nume crizei – vistieria este goală și statul are datorii uriașe –, cauzele sale și soluțiile pentru a îndrepta situația sunt foarte diferite. În opinia lui M. Costache Epureanu, „epoca de aur” din punctul de vedere financiar a fost epoca regulamentară (Regulamentul a fost „un bun gospodar”, iar cheltuielile erau echilibrate cu veniturile). „Epoca Convențiunii” a fost „epoca de argint” din punctul de vedere financiar, deoarece acum „s-a renunțat la precizia matematică de dinainte”, datoriile statului menținându-se însă, în opinia sa, în limite rezonabile. Sursa dezastrului financiar este identificată de Epureanu în epoca lui Cuza, „epoca Statutului” („epoca de aramă”), adică „acea epocă care poartă numele de imperiul egalitaro-democratico-rațional” sau, după cum precizează conservatorul după ce din sală se aud voci „Cum?, Cum”, „imperiul democratico-liberalo-egalitar” (după această precizare, este consemnată ilaritatea ce se aude din sală). El continuă astfel procesul epocii domniei lui Cuza:

„Spiritul noii legislații a fost de a introduce țara întreagă la controlul destinelor sale; s-a pus capăt autorității unei clase oligarhice care domnea atunci și întreaga națiune a fost chemată să-și controleze întrebuințarea banilor (ilaritate). Iată ideea cea mai frumoasă, după mine, care o pot da Statutului”².

Două sunt reproșurile lui Epureanu la adresa regimului anterior: legea rurală (adoptată „fără a consulta pe reprezentanții națiunii pe care însuși i-a recunoscut de competenți”), care, prost reglementată și aplicată, a scăzut valoarea proprietății și a muncii și dus la stagnare în agricultură (legea rurală a însemnat o „revoluție socială”), statul contractând astfel datorii imense și pierzând venituri; cel de-al doilea reproș adus lui Cuza este faptul că, „sub pretextul de urgență”, guvernul, fără să țină seama de Adunare, a vândut, a contractat și a împrumutat, bilanțul fiind datorii imense. În opinia lui Epureanu, este o practică încetățenită în acei ani și în vigoare încă. Din aceleași motive, mai precis „din datorii și lipsă de bani, a căzut ultimul guvern al lui Cuza”: „În Statut zăcea viermele surpător nu numai al libertăților publice și al oricărui control al țării, ci și al domniei lui Cuza [...]”; prin urmare, Statutul a răsturnat regimul și nu oamenii de la 11 Februarie, „acei oameni nu au fost altceva decât executorii testamentului înscris în Statut”³.

Această retrospectivă controversată a situației financiare a statului este doar o paranteză în lunga discuție generală a Legii bugetului pe anul 1867, însă o paranteză care, înainte de toate, este un nou episod în procesul intentat regimului lui Cuza. M. Kogălniceanu intervine, desigur, afirmând că dorește revenirea la discuția zilei, și anume bugetul anului 1867, precizând totodată că „în împrejurările actuale nu se cuvine să ne uităm la trecut și să-l criticăm”, deoarece „acel trecut va fi

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților în Monitorul Oficial* (în continuare DAD/MO), nr. 10, 13/25 ianuarie 1867, ședința din 9 ianuarie 1867, p. 44.

² *Ibidem*, p. 45.

³ *Ibidem*, pp. 45-46.

judecat de istorie”¹. Această intervenție a lui Kogălniceanu și altele similare chiar pe parcursul acestei dezbateri ilustrează atitudinea sa politică din primii ani ai monarhiei constituționale: el îl va apăra cu orice prilej pe fostul domnitor și „regimul de la 2 Maiu”. Kogălniceanu îl atacă dur pe M.C. Epureanu și îl contrazice pe tărâmul cifrelor, lansându-se în calcule și afirmând că regimul trecut nu a lăsat datorii-ile uriașe pe care le-a deplâns deputatul conservator².

„Catastrofa financiară de la noi, continuă M.C. Epureanu, nu e decât rezultatul disoluției societății prin neputința statului de a-și ține angajamentele nici către funcționarii săi, nici către fețele particulare”. La acestea se adaugă, în opinia sa, „dările împovărătoare” (dările comunale și județene și accizele ridicate), veniturile obținute ajungând la notari și la primari, și nu în investiții. Aceasta fiind situația financiară dificilă a statului, Epureanu întrevide trei tipuri de soluții: descentralizarea și raționalizarea finanțelor (numai cheltuielile de utilitate publică să figureze în bugetul statului, iar cheltuielile de interes local să figureze în bugetele comunale); înlăturarea piedicilor din agricultură printr-o nouă Lege comunală și județeană („noi suntem încă reduși la epoca primitivă a agriculturii”); realizarea unor „cheltuieli producătoare”, adică investiții mai multe, și recursul la economii (el se ridică împotriva celor care susțin că „cine voiește să prospereze, să înainteze în civilizațiune, trebuie să și cheltuiască mult”)³.

Cine altul decât Nicoale Ionescu ar fi fost capabil să răspundă lungii intervenții a deputatului conservator? Fraționistul ieșean nu ezită să demonteze cu multă ironie cele trei epoci din tipologia lui Epureanu și să-l trateze de „om cu idei conservatoare”. El îl acuză pe Epureanu de a fi amestecat politica și finanțele, contrar intențiilor acestuia din urmă (Epureanu afirmase că dorește să se ocupe doar de finanțe „în nuditatea cifrelor” și nu să facă politică), în special atunci când propune descentralizarea finanțelor care înseamnă, în opinia lui Ionescu, „a face politică și încă politică fundamentală”. Ionescu răstoarnă clasificarea tripartită a epocilor lui Epureanu, subliniind evoluția pozitivă a Principatelor spre egalitatea politică și spre lărgirea bazei fiscale⁴.

Dimitrie Ghica dorește să evite discuțiile inutile și contradictorii și propune două soluții pentru starea financiară a statului: redactarea unui proiect de lege privind perceperea impozitelor; și, la constituirea bugetului, „mai multă atenție la cheltuielile producătoare”, adică la investiții, și dezvoltarea industriei. D. Ghica continuă, subliniind neproductivitatea „agitațiunilor continue” asupra dezvoltării unei națiuni:

„Pe lângă mijloacele ce vom da avuției publice de a înflori, trebuie a îngriji de a pune [*sic*] societatea în o stare normală. [...] Dând, domnilor, societății o stare de lucruri stabile, o liniște și încredere, industria publică va reînvia, comerțul își va lua dezvoltarea și, astfel, pe lângă alte foloase, vom putea da ocupațiune unei părți însemnate din societate și a o scăpa din o stare de proletariat [...] Cu fluctuațiile politice care se află în administrație, cu societatea funcționarilor cu grămada din serviciu am ajuns a avea în țară un flagel, sute de oameni care sunt într-o adevărată stare de proletariat [...] stau pe drumuri [...] Speranța lor e numai în agitațiuni și zdruncinări”⁵.

¹ *Ibidem*, p. 48.

² DAD/MO, nr. 11, 14/26 ianuarie 1867, ședința din 10 ianuarie 1867, p. 51.

³ DAD/MO, nr. 10, 13/25 ianuarie 1867, ședința din 9 ianuarie 1867, pp. 46-47.

⁴ *Ibidem*, p. 48.

⁵ DAD/MO, nr. 11, 14/26 ianuarie 1867, ședința din 10 ianuarie 1867, p. 50.

Imaginea schițată de conservatorul Dimitrie Ghica are meritul de a rezuma o stare de lucruri de care sunt conștienți toți deputații, liberali și conservatori deopotrivă, și pe care toți doresc să o îndrepte. Modalitățile de soluționare a situației acestor „proletari ai bugetului” sunt însă diferite, fiind în joc înseși diferitele viziuni asupra dezvoltării Principatelor. Pentru D. Ghica, soluția este deosebit de clară: dezvoltarea industriei, condiționată de „stabilirea liniștii și încrederii în societate, [...] ca astfel acești oameni să nu fie siliți a căuta subsistența lor numai în bugetul statului” (aplaude nenumărate)¹.

Dincolo de culorile politice ale deputaților ce analizează (și deplâng) „catastrofa financiară” a statului, o idee comună pare să le traverseze raționamentele. Dezvoltarea și prosperitatea națiunii depind până la urmă de stabilitatea politică („stare normală”) și de încrederea pe care indivizii o pot avea în instituții și în societate. Un pandant al acestei idei este, în opinia deputaților, respectarea procedurilor constituționale – mai precis, controlul legislativului asupra executivului – în fixarea resurselor financiare ale statului.

Aceeași grijă pentru respectarea procedurilor constituționale este extrem de vizibilă în momentul în care se ajunge la discutarea bugetului Ministerului de Finanțe – controversatul împrumut Oppenheim. Este o nouă mare paranteză în discuții care prelungește mult dezbaterile proiectului de lege privind bugetul pe anul 1867. Afacerea Oppenheim are mai multe aspecte, așa cum sintetizează raportorul comisiei bugetare însărcinată cu examinarea împrumutului, Gr. Balș²: eroare financiară prin consecințele oneroase ale împrumutului (dobândă prea mare, „în condiții ruinoase pentru țară”); rolul lui Ion Bălăceanu, agentul diplomatic român la Paris, cel care a contractat împrumutul în numele statului român (octombrie 1866), și eventuala sa trimitere în justiție (acesta a contractat împrumutul după ce împuternicirea lui expirase³); criză politică și ministerială, demisia guvernului actual fiind în discuție (împrumutul a fost contractat neavând votul legislativului și nici un „bil de indemnitate” pentru împrumut din partea Adunării Constituante în iulie 1866). În final, după dezbateri înflăcărâte, împrumutul este înscris în „carta datoriei publice”⁴, cu toate că toți deputații sunt de acord că împrumutul este deosebit de oneros.

Detaliile afacerii Oppenheim sunt binecunoscute⁵, nu le voi relua aici. Afacerea este exemplară pentru situația financiară a statului român și pentru credibilitatea sa deoarece, așa cum se exprimă V. Boerescu, creditul este „forța oricărui Stat”. După cum va reieși din paragrafele de mai jos, relevantă pentru acest studiu este

¹ *Ibidem*.

² DAD/MO, nr. 14, 18/30 ianuarie 1867, ședința din 13 ianuarie 1867, pp. 66-67.

³ Versiunea lui Ion BĂLĂCEANU asupra rolului său este cu totul diferită. În memoriile sale (*Amintiri politice și diplomatice. 1848-1903*, trad. de G. Filitti, Cavaliotti, București, 2002), el consideră că a acționat perfect legal, având toate autorizațiile necesare din partea guvernului (pp. 124-125, 150-151). Mai mult, el nu ezită să-și prezinte reușita în termeni eroici (de altfel, modestia nu este caracteristica *Amintirilor* sale): „Căutarea unor oameni de faceri care să consimtă să împrumute o sumă considerabilă unui guvern a cărei existență legală nu era recunoscută de celelalte puteri echivala aproape cu cuadratura cercului!” (p. 124).

⁴ DAD/MO, nr. 16, 20 ianuarie/1 februarie 1867, ședința din 14 ianuarie 1867, p. 88.

⁵ V. RUSSU, „Din activitatea politică a lui Ion Ghica în perioada instabilității guvernamentale și parlamentare (iunie 1866-februarie 1867)”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, XIV, 1977, pp. 198-200; IDEM, *Viața politică în România (1866-1871)*, vol. I, *De la domnia pământeană la prințul străin*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001, pp. 168-169.

justificarea pe care o oferă până la urmă aproape toți deputații, după lungi discuții contradictorii, pentru votul lor final de acceptare a împrumutului (dincolo de faptul că împrumutul oricum a fost deja acceptat, primul vărsământ fiind deja primit!¹): prioritară trebuie să fie votarea bugetului, singurul act „patriotic”, însăși credibilitatea și stabilitatea statului fiind în joc. În acest fel, parlamentarii definesc implicit și *politica*. În baza acestui raționament, însăși criza ministerială este aplănată și deputații renunță să mai ceară demisia guvernului. Guvernul, prin vocea ministrului de finanțe Petre Mavrogheni, încearcă să justifice procedurile legale și constituționale legate de condițiile contractării împrumutului.

Gr. Ghica consideră că nu ar trebui declanșată o criză guvernamentală acum când prioritatea „față de țară” este votarea bugetului, „numai îndeplinind această datorie vom arăta comitenților [*sic*] noștri că n-am venit aici numai pentru declamațiuni, ci, din contra, că știm să îndeplinim mandatul ce ne-au dat”². În alți termeni, P. Grădișteanu exprimă aceeași idee: „În asemenea împrejurări importante în care stă creditul statului în joc, cred că ar fi bine să punem pasiunile politice deoparte [...] Când e vorba de creditul statului, să discutăm cu sânge rece și bună credință”³. Nicolae Ionescu cere cuvântul în numele „acelei fracțiuni independente de orice spirit de partid” și, prin urmare, „indiferentă la chestiunea ministerială” (mai multe voci: „Toți suntem independenți, protestăm!”). El admite că „suntem tineri în viața parlamentară”, cu toate acestea „trebuie să arătăm că suntem juni, maturi și apți a exercita prerogativele parlamentare”. Acest lucru înseamnă ca „odată măcar, în viața noastră parlamentară, să discutăm regularizarea aceasta, a bugetelor țării, fără ca să ne preocupăm de politică”⁴. Ceva mai devreme, M. Costache Epureanu, tot în timpul dezbaterii bugetului pe anul 1867, în lunga sa intervenție din Cameră, recurge la aceeași separație. El declară că prin a sa retrospectivă a dezvoltării financiare a Principatelor, intenționează să înlăture „orice preocupățiune politică”, dorind să se ocupe doar de finanțe „în nuditatea cifrelor”: „Nu voi complica chestiunile financiare cu chestiunile politice”, deoarece „doresc să înlătur politica cu totul și să constat cu imparțialitate adevărul faptelor”⁵.

Necesitatea stabilității guvernamentale revine din nou pe buzele majorității deputaților. M.C. Epureanu rezumă cel mai bine această temere și convingere deopotrivă: „Nimic, d-lor, nu va produce anarhie și dezorganizațiune în stat decât dese răsturnări ministeriale” (aplauze)⁶.

Iată cum rezumă V. Boerescu ceea ce el numește „partea politică” a întregii afaceri:

„Să venim la partea politică, adică la consecințele practice la care trebuie să ajungem în urma acestor discuții. Ni s-au prezentat trei soluții: una a comisiei bugetare, modificată în ședința de astăzi, și prin care se zice a se înscrie împrumutul în buget, însă a se da un blam ministerului; alta a dlui N. Ionescu prin care se cere ratificarea, adică punerea în discuție a împrumutului printr-un proiect de lege; și alta a dlor Grădișteanu și Epureanu prin care se cere înscrierea în buget a anuității și trecerea la ordinea zilei”.

¹ DAD/MO, nr. 16, 20 ianuarie/1 februarie 1867, ședința din 14 ianuarie 1867, p. 83.

² DAD/MO, nr. 14, 18/30 ianuarie 1867, ședința din 13 ianuarie 1867, p. 76.

³ *Ibidem*, p. 77.

⁴ *Ibidem*.

⁵ DAD/MO, nr. 10, 13/25 ianuarie 1867, ședința din 9 ianuarie 1867, p. 44.

⁶ DAD/MO, nr. 16, 20 ianuarie/1 februarie 1867, ședința din 14 ianuarie 1867, p. 82.

În opinia sa, în nici un caz nu trebuie revenit asupra împrumutului contractat deoarece „A anula un împrumut făcut în virtutea unei legi, ar exercita în străinătate o rea impresie asupra creditului nostru [...], căci acum am intrat într-o eră nouă, care are să ne ducă la stabilitate și putere; și creditul fiind forța oricărui stat, să nu facem nimic care l-ar compromite”. Cu toate că împrumutul este „greu” (oneros) pentru țară, admite Boerescu, criza ministerială trebuie evitată cu orice preț, prioritară fiind votarea bugetului, deoarece așa este „patriotic”: „Lucrăm noi ca buni români, ca buni patrioți lăsând țara să rămână fără buget?”. Nu dorește să se ajungă din nou la lupte electorale care ar urma dacă Adunarea ar fi dizolvată (și de aceea recomandă comisiei bugetare să își retragă concluziile, din moment ce cifra anuității rămâne în buget).

„Faceți o bună politică, își îndeamnă el colegii, dacă voiți să aveți bune finanțe. Suntem la începutul vieții parlamentare, dorim toți să consolidăm noul regim ce am creat. Nu trebuie atunci ca de la începutul acestei vieți să venim a lovi un minister unei chestiuni de credit; nu trebuie să lovim ministerul astfel cum să compromitem creditul nostru în străinătate, cum să aducem perturbațiuni în starea noastră interioară”¹.

M. Kogălniceanu vrea și el, înainte de orice, „să dăm țării un buget” și să se evite schimbarea de guvern. În opinia sa, comisia bugetară nu trebuia să se pronunțe decât asupra constatării faptelor, nu asupra chestiunii politice, adică criza ministerială, deoarece comisia nu este un „corp politic”:

„Corp politic este numai Adunarea, comisia D-voastră era compusă de onor. D. Dimitrie Brătianu, care este de stânga, de D. Grigorie Sturza, care este de dreapta, de D. Pribeanu, de D-nii Grigore Balș, de D. Gheorghiu și eu pe care nu știu unde ne veți mai pune [...] Adunarea poate să vadă [...] dacă se cuvine ca ministerul să primească un bil de indemnitate sau că trebuie a i se da un vot de blam”².

Controversa constituțională legată de împrumutul Oppenheim este redată cel mai clar de P. Grădișteanu. Ion Bălăceanu nu a avut procură pentru a contracta împrumutul, însă a lucrat în numele guvernului, rezultă că „există un minister responsabil de faptele sale, un minister care aprobă acea lucrare și căruia noi putem numai să-i cerem socoteală”. Guvernul nu a fost autorizat de Constituantă să contracteze un împrumut fără aprobarea Camerei (așa interpretează el legea emisă de Constituantă în iulie 1866), când guvernul nu a cerut „un bil de indemnitate” Adunării Constituante, bazându-se doar pe Legea de autorizare a înstrăinării bunurilor statului, art. 36:

„Nu cred că Constituanta va fi voit să renunțe la dreptul său de Adunare controlatoare a actelor guvernului, nu cred că Constituanta a voit să facă prin această lege care n-ar mai rezerva puterii legiuitoare nici un fel de control asupra actelor guvernului o abdicățiune a drepturilor celor mai prețioase ale suveranității naționale”³.

Oricât de surprinzător ar putea părea, stabilirea finanțelor statului și a bugetului nu țin de politică. În viziunea deputaților români, politica înseamnă dezbatere,

¹ *Ibidem*, p. 84.

² *Ibidem*, pp. 87-88.

³ *Ibidem*, p. 83.

controverse, fragmentare și diversitate de opinii, „spiritul de partid”, afilieri partizană și doctrinare, exprimarea pasiunilor, lupte electorale. Cu alte cuvinte, politica este echivalată cu o afacere de opinie. În schimb, bugetul și finanțele țin de „nuditățile cifrelor”, adică de știință și de rațiune, nicidecum de politică, în condițiile în care rolul bugetului este de a conferi stabilitate și credibilitate statului. N. Ionescu merge până la a sugera că însăși procedurile constituționale sunt în afara politicii. „Partea politică” a afacerii Oppenheim, în expresia lui V. Boerescu, constă în soluțiile diferite propuse pentru a o reglementa. „Chestiunea ministerială”, adică aspectul constituțional al afacerii (mai precis, responsabilitatea guvernului în fața Camerei) ține totuși de politică, precizează Kogălniceanu, el delimitând comisia bugetară preocupată de „nuditățile cifrelor”, pentru a relua expresia lui Epureanu, de corpul politic care, în opinia „maistului”, este numai Adunarea.

Ceea ce reiese cu deosebită claritate din aceste dezbateri, este faptul că politica, echivalată cu dezbateri, controverse, partide etc., nu conduce la binele public. A lucra pentru binele public este posibil doar în condițiile în care se ajunge la consens, în condițiile în care sunt puse în surdină certurile și divergențele (îndemnurile parlamentarilor în acest sens sunt deosebit de numeroase, în cele mai diferite ocazii) și în condițiile în care se realizează înfrățirea dintre partide. I. Brătianu rezumă cel mai clar această convingere:

„Pentru mine, în această Adunare nu sunt nici persoane, nici partide, sunt reprezentanți ai națiunii căci toți, sunt încredințat, se află aici plini de cele mai bune intenții. De aceea zic că nu vreau să atac vreo persoană sau vreo partidă [*sic*]”¹.

Să fie deputații români convinși că politica este doar o chestiune de opinie (cu conotații negative și depreciative), nicidecum de știință (cu conotații pozitive)? Că buna guvernare trebuie să fie științifică² și, automat, consensuală, și nu „politică”, deoarece știința nu lasă loc dubiilor, incertitudinilor și, implicit, disensiunilor și dizarmoniei? Dacă așa stau lucrurile, ecuația antinomică de bază a parlamentarilor se reduce la politică *vs* știință, politică *vs* cifre și pragmatism. Prejudecățile față de politică și neîncrederea în politică (și în sensurile ei) înțeleg ca diversitate, ca dezbateri, ca opinie și pasiuni, sunt deosebit de vechi³. Însă este la fel de adevărat că un important filon al modernității europene înțelege politica în sens aristotelic: un domeniu în care indivizi diferiți intervin în calitatea lor de actori și conferă afacerilor umane o durabilitate în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat; prin urmare, politica nu există ca substanță, ci ia naștere în spațiul intermediar dintre indivizi și se constituie ca o relație în care omul politic poate să își folosească discernământul – adică el devine conștient de perspectiva dominantă față de punctele de vedere și pozițiile posibile, în baza cărora poate fi judecată și înțeleasă o situație⁴.

¹ *Ibidem*, p. 86.

² În sensul folosit de Pierre ROSANVALLON, *Le moment Guizot*, Gallimard, Paris, 1985: în prima jumătate a secolului al XIX-lea, guvernarea rațională și științifică îmbrățișată de liberalii francezi avea drept scop conjurarea unei triple amenințări: reîntoarcerea guvernelor arbitrare; dezlănțuirea pasiunilor politice; disoluția socială (p. 256).

³ Hannah ARENDT, *Qu'est-ce que la politique?*, texte établi par Ursula Ludz, Seuil, Paris, 1995, pp. 48, 72. Hannah Arendt redescoperă rădăcinile grecești ale politicii într-un context foarte precis, și anume experiențele totalitare, non-politice prin excelență, dominat de impersonalitatea și despotismul structurilor birocratice.

⁴ *Ibidem*, pp. 39-43, 47, 144-146.

Ion Brătianu își completează ideea privind zodia sub care trebuie să se plaseze deputații: consensul sub auspiciile rațiunii – de unde și admonestarea sa la adresa colegilor. El revine totodată asupra rolului parlamentarilor față de națiune (în discuția privind bugetul Ministerului de Interne pe anul 1867):

„D-lor, când venim reprezentanți aici în Cameră suntem considerați ca oameni politici, ca oameni de stat, și dorințele noastre trebuie să fie moderate și conduse de rațiune, și nu numai de rațiune, ci și de cunoștința poziției unei societăți, unui stat [...] Întreb dacă în fața unei asemenea situațiuni, când Adunarea e chemată de a zidi pe principiile constituției edificiul național, ca să ridice națiunea română de a da omenirii serviciul acela care i l-a însemnat providența înzestrând pe poporul român cu facultățile cu care l-a înzestrat, în fața unei asemenea misiuni ce are legislativa, nu înțeleg pe acei reprezentanți care vin cu amendamente, cu sub-amendamente și cu propuneri care degenează până la glume”¹.

Oare explicația privind această viziune reductivistă asupra politicii rezidă în faptul că până la apariția omului politic de profesie – categorie ce se impune în viața politică românească după 1880, deci după constituirea partidelor politice –, la parlamentarii români, în calitatea lor de intelectuali angajați în puterea politică, precumpănește conștiința profesional-intelectuală cu puternicele ei rădăcini culturale²? Daniel Barbu identifică o tradițională neputință a politicienilor și intelectualiilor români de a gândi politica și „dezinteresul lor obstinat față de tot ceea ce nu este, în viața publică, descriptibil în categoriile pragmatismului și a culturii”. Daniel Barbu o spune răspicat, începând cu liberalii de la începutul secolului al XIX-lea și până astăzi, procesul de modernizare al României nu a reușit să reprezinte comunitatea politică în termeni de drepturi și libertăți³, să-și construiască un corp politic din această materie primă⁴ și să înțeleagă faptul că politicul este ceea ce leagă o comunitate și, de aceea, el are menirea să ridice întrebările fundamentale.

Reprezentanții aleși – „vocea“ națiunii sau „interpreții“ ei?

Din dezbaterile Adunării Constituante⁵ a reieșit deja felul în care constituanții își defineau rolul: ei încarnau mai degrabă *vocea* națiunii decât mandatul primit de la cetățeni (mai precis alegători). Dat fiind protecționismul etnic și rezistența față de acordarea de drepturi politice necreștinilor; dată fiind, de asemenea, omniprezența argumentului unității etnice și a omogenității națiunii în discursul parlamentarilor, natura reprezentării politice, așa cum o înțeleg parlamentarii, pare să fie destul de evidentă. În aparență doar. Constituanții români s-au lovit de un

¹ DAD/MO, nr. 20 din 25 ianuarie/6 februarie 1967, ședința din 21 ianuarie 1867, p. 124.

² Elena SIUPIUR, *Intelectuali, elite, clase politice moderne în sud-estul european. Secolul XIX*, Dominor, f.l., 2004, p. 120.

³ Daniel BARBU, *Politica pentru barbari*, Nemira, București, 2005, p. 9.

⁴ *Ibidem*, p. 220.

⁵ Pentru analiza dezbaterilor Adunării Constituante din anul 1866 și pentru configurarea acestui tip de reprezentare politică, v. Silvia MARTON, „De la stat la națiune. Națiunea în dezbaterile parlamentare: 1866-1867”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. II, no. 2, 2002, pp. 377-416.

paradox insurmontabil: cum se poate realiza reprezentarea din moment ce noul stat este declarat național, unitar și indivizibil (art. 1 al Constituției), din moment ce națiunea este una și indivizibilă și este concepută ca un corp etnic omogen?

În intervenția sa în Constituantă în iunie 1866, Teodor Lăteș, spre exemplu, a ținut să sublinieze importanța misiunii legislative care fusese încredințată aleșilor, și anume producerea unei Constituții „în numele poporului român”¹. În timpul dezbaterilor Constituției, reprezentarea pare să fi fost înțeleasă de către constituanți în maniera lui Rousseau și a lui Sieyès: aleșii au menirea de a reprezenta voința națiunii, una și indivizibilă, autorizați fiind să reprezinte voința generală. Cu alte cuvinte, putem identifica aici doctrina suveranității parlamentare.

Există însă dovezi privind înțelegerea reprezentării în cu totul alți termeni. După alegerile parlamentare din martie 1869, mai mult de jumătate din timpul sesiunii de vară a Senatului (mai-iunie 1869) a fost dedicată verificării mandatelor senatoriale (fiecare consultare electorală din primii cinci ani ai monarhiei constituționale este urmată, la deschiderea ședințelor corpurilor legiuitoare, de aprige discuții privind verificarea mandatelor). Discuțiile au fost deosebit de controversate și de lungi, deoarece parlamentarii denunțau numeroasele iregularități comise în timpul alegerilor. Tema nu este deloc nouă pentru această perioadă: acuzarea guvernului pentru intervențiile sale ilegale în procesul electoral. Este vorba despre guvernul liberal moderat condus de Dimitrie Ghica (16 noiembrie 1868-27 ianuarie 1870). De fapt, conflictul politic cu guvernul și, mai ales, controversele din interiorul Senatului privind verificarea mandatelor, i-au împiedicat pe senatori să discute proiecte de legi importante până la sfârșitul sesiunii de vară. O altă chestiune care a împiedicat desfășurarea normală a procesului legislativ a fost răspunsul la Mesajul Tronului: senatorii au avut mari dificultăți în găsirea unui răspuns comun. Astfel, redactarea mesajului de răspuns a constituit un alt motiv de exprimare a controverselor dintre senatori.

În toți acești dezbatere, a fost exprimată o altă viziune asupra reprezentării atunci când senatorii încercau să obțină o majoritate care să le permită să avanseze în discuții și să treacă la vot. Ei adesea au exprimat ideea conform căreia majoritatea (majoritatea politică din Senat) nu este „decât expresia liberă a voinței naționale”, avându-și proprii „interpreți”². Din această perspectivă, reprezentarea nu mai este înțeleasă ca expresie a voinței generale, ci ca rezultat al confruntării de opinii în spațiul public (reprezentarea opiniilor sau „reprezentarea reprezentativă” în linia lui Benjamin Constant, care, în opoziție cu Rousseau, refuză să considere națiunea ca o entitate în care părțile componente dispar³). Prin urmare, o atare reprezentare acceptă existența unei „majorități” și a unei „minorități” și a unor culori politice.

Regăsim aceeași perspectivă asupra reprezentării în Adunarea Deputaților, cu doi ani mai devreme, exprimată în aceleași împrejurări: redactarea răspunsului la Mesajul Tronului (ședința din 10 decembrie 1866). După alegerea membrilor comisiei însărcinate cu redactarea răspunsului la discursul Tronului, C.A. Rosetti și D. Brătianu se retrag din comisie. Rosetti justifică gestul în următorii termeni, participând astfel la „reprezentarea reprezentativă”:

¹ *Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra constituțiunei și legei electorale din România* (în continuare DAC), publicate din nou în edițiune oficială de Alexandru PENCOVICI, Tipografia statului, Curtea Șerban-Vodă, București, 1883, p. 57.

² *Dezbaterile Senatului României*, continuarea sesiunii ordinare 1868-1869, pp. 7-8.

³ Lucien JAUME, *L'individu effacé ou le paradoxe du libéralisme français*, Fayard, Paris, 1997, pp. 63, 74.

„D. Brătianu și eu am zis că, adresa fiind o expresie a sentimentelor și trebuințelor națiunii către tron și noi neavând onoarea de a face parte din nici una din majoritățile acestei Adunări, nu putem ști care sunt acele sentimente ce o parte a Adunării dorește a exprima tronului; și totodată nefiind aleși de partea în care avem onoarea de a ne număra, nu putem reprezenta nici sentimentele acestei părți de la care nu avem nici un mandat”¹.

D. Ghica (ca și M.C. Epureanu) nu este de acord cu motivele retragerii lui Rosetti și Brătianu din comisie („zicând că D-lor nu reprezintă majoritatea Adunării în acea comisie”), în primul rând pentru că „nici un partid nu are până acum majoritate în Adunare” și, în al doilea rând, „fiindcă știți foarte bine că țara astăzi, mai mult decât oricând, ne cere și așteaptă de la noi să lăsăm la o parte orice presiuni, orice ambiții personale, să uităm orice preocupări de partid și să ne punem serios la lucru” (aplauze)². Nicolae Ionescu este din nou cel care pune punctul pe „i”:

„Diferența ce dorește a face onor. reprezentant al Bucureștilor [Rosetti] între majoritatea Adunării sau majoritatea țării nu poate fi admisă, căci noi aici cu toții constituim majoritatea țării [...] Adresa [răspunsul la Mesajul Tronului] nu e opera unui partid, ci a unei majorități a Adunării naționale”³.

Această oscilare (sau inconsistență?) dintre cele două viziuni asupra reprezentării se poate să fi fost rezultatul logicii constrângătoare a unei situații specifice când opoziția trebuia să fie scoasă în evidență. Însă acest lucru nu a modificat convingerea generală pe care o împărtășeau toți parlamentarii români că, de dragul unității naționale, politica majoritară și fragmentarea trebuie respinse cu hotărâre. Imperativul unității națiunii cere ca parlamentarii să demonstreze unitate, dacă nu chiar unanimitate, în pozițiile lor politice, din moment ce partidele politice organizate ar implica fragmentarea corpului națiunii și a voinței naționale. Aceasta este cheia în care poate fi înțeles motivul pentru care parlamentarii interveneau în debaterile controversate cu îndemnuri neobosite pentru unitate și armonie între „colegi” (în termenii lui D. Ghica, „să uităm orice preocupări de partid”). Astfel trebuie înțeleasă, spre exemplu, și remarcă oarecum exasperată, dar împăciuitoare, a lui Mihail Kogălniceanu în ședința din ianuarie 1867 când deputații se căzneau să voteze bugetul pe anul 1867, făcând însă excursuri semnificative spre judecarea regimului lui Cuza. Din moment ce trecutul a trecut, stabilitatea trebuie să fie prioritatea tuturor deputaților, Kogălniceanu reluând nu numai argumentul strategic al stabilității, ce revine frecvent pe buzele deputaților, oricare ar fi orientarea lor doctrinală, în primii ani ai monarhiei constituționale:

„A reînnoi lupta între biruitorii de ieri și biruitorii de astăzi și între biruștii de ieri [...], cu astfel de procedare vom împăca partidele? Împăcarea partidelor este împăcarea țării, este întemeierea ordinii, este stabilitatea care e cel dintâi bun al țării [...] Țara și corpul alegătorilor [...] ne-a[u] trimis ca să venim să facem treburile țării și a face treburile țării este a consolida regimul actual, a consolida tronul lui Carol I (aplauze)”⁴.

¹ DAD/MO, nr. 272, 13/25 decembrie 1866, ședința din 10 decembrie 1866, p. 1293.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, pp. 1293-1294.

⁴ DAD/MO, nr. 11, 14/26 ianuarie 1867, ședința din 10 ianuarie 1867, p. 50. V. și broșura lui G. MĂRZESCU, *Martirii de la 48 și salvatorii de la 66*, Tipografia Curtii, Lucrătorii Asociați, București, 1878.

Cu toate acestea, parlamentarii români erau toți susținători convinși ai guvernării reprezentative și constituționale (forma regimului, monarhie sau republică, creează în câteva reprize clivaje importante între ei). Ambiguitatea membrilor Parlamentului față de propriul lor rol explică, probabil, poziția centrală pe care ei o conferă guvernului, pe care foarte des îl consideră un instrument al unității, care are menirea și capacitatea să lucreze pentru unitate administrativă, dar și simbolică. Ca și cum guvernul central ar fi singurul în stare să se ocupe de interesul general.

O dovadă de netăgăduit, ce exemplifică un întreg model mental și intelectual, asupra rolului preponderent alocat guvernului central de către parlamentarii români este schimbul de replici dintre Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu cu ocazia lungii discuții privind bugetul pe anul 1867, la capitolul bugetului Ministerului de Interne.

Dezbaterea controversată este declanșată de citirea în plen a unei petiții, din partea Consiliului comunei București, privind suplimentarea bugetului orașului București. Kogălniceanu își exprimă cu claritate dezacordul: Bucureștiul („capul țării”) primește deja multe resurse și nu trebuie suplimentate. Kogălniceanu deplorează situația financiară a Iașului și resursele care ajung acolo, adăugând că Iașul are și impozite („dări”) mai mari decât capitala:

„Orașul Iași, D-lor, care a sacrificat atât, s-ar mulțumi cu una măcar din aceste resurse, cu curtea de casație cel puțin. Noi însă le-am dat toate Bucureștilor și comuna tot nu e mulțumită. Pe lângă subvențiile directe, ea mai dorește ca serviciul poliției orașului [serviciu municipal] care privește de dreptul pe comună, să se dea în sarcina statului”¹.

Ion Brătianu susține cauza Bucureștiului, bazându-se, ca și Kogălniceanu, pe Legea comunală din 1864. Linia esențială a argumentației lui Brătianu este exemplară pentru rolul pe care parlamentarii români (în special cei munteni) îl conferă guvernului central și, de aceea, merită citată *in extenso*:

„Când veți ajunge să faceți în România o republică ca aceea ce s-a propus la 48 de socialiști din Franța, atunci aș înțelege contestația D-voastră, când veți ajunge să faceți la noi ca să nu mai fie guvern central, ca fiecare comună să se administreze în cercul său în toată independența, și numai la o neapărată nevoie să se adune prin delegațiune ca să se consulte pentru interesele generale. N-a izbutit acest sistem în Franța la 48 și nu cred [...] că acest sistem ar putea să izbutească azi în țara românească. Și dar pe cât timp veți avea un guvern central, guvernul acela trebuie să stea undeva, unde va ședea el va fi capitala și de la asta va atârna siguranța generală a statului. Fie descentralizarea cea mai mare, și pentru aceasta am fost și eu întotdeauna și sunt, interesele generale însă vor fi negreșit totdeauna încredințate și îngrijite unui guvern central [...] Propășirea statului român atârna mult de la siguranța acestui guvern central pe care, de îl veți expune la eventualitatea celei dintâi suflări de vânt, chiar statul are să fie supus la acea eventualitate. Pe cât timp dar este un guvern central, acel guvern central are condiții de existență materială și morală [...] Când se zice să vie țara și să îndestuleze capitala, nu îndestulează capitala, ci vine să acopere și țara unele din trebuințele neapărate ale guvernului central, unele din condițiunile de stabilitate și de existență chiar ale sale”².

¹ Supliment la MO, nr. 19 din 24 ianuarie/5 februarie 1867, ședința din 20 ianuarie 1867, p. 120.

² DAD/MO, nr. 20 din 25 ianuarie/6 februarie 1867, ședința din 21 ianuarie 1867, p. 124.

M. Kogălniceanu își menține poziția și avertizează asupra faptului că nicăieri ca la Iași guvernul nu e interesat să aibă „un agent mai capabil, mai inteligent, cu mai multă influență decât la Iași, căci în toate epocile de tranziție, sunt localități unde pot naște conflicte, evenimente neprevăzute și unde guvernul trebuie să aibă o santinelă inteligentă, neadormită”. Fostul revoluționar pașoptist face desigur trimitere la mișcările separatiste ce au avut loc după sosirea lui Carol I în România, exprimând, totodată, o anumită stare a spiritului public din Moldova. De la unire, susține Kogălniceanu, acolo au fost numiți prefecți „persoane experte în cariera administrativă”. El dorește ca prefectul de Iași să fie o persoană „care impune”, expert și cunoscut la nivelul întregii țări, nefiind de acord cu reducerea cheltuielilor sale de reprezentare¹.

Kogălniceanu este contrazis în aceste aspecte de colegii săi. În cele câteva schimburi de replici ce urmează – și a căror țintă este Kogălniceanu și nicidecum viziunea centralizatoare a lui Ion Brătianu, acceptată fără comentarii semnificative –, Gr. Lahovari îl critică pe Kogălniceanu spunând că legislativul, dată fiind separația puterilor în stat (insistă asupra acestui aspect) nu poate numi funcționari, atribut exclusiv al executivului; legislativul poate doar interpela executivul, punctează Lahovari². Ministrul de interne Ion Ghica, totodată și președinte al Consiliului de Miniștri, regretă demisia din funcția de prefect a lui Theodor Rosetti și crede că Beldiman, numit în locul lui, este un om cu experiență. Însă mai mulți deputați nu sunt de acord cu mărirea salariului prefectului de Iași, în vreme ce Kogălniceanu, ferm pe pozițiile sale, cere bani mai mulți pentru prefect, dat fiind rolul său important, inclusiv în relații externe, datorită prezenței consulilor străini la Iași, argumentează el³. Kogălniceanu mai propune un amendament de mărire a salariilor unor prefecți de orașe mari din Moldova și din Muntenia, însă amendamentul este respins⁴.

---

¹ *Ibidem*, p. 125.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 126.